

Het studentenpastoraat in historisch perspectief

Lezing, gehouden in de Keizersgrachtkerk te Amsterdam, 14 januari 2020

Het studentenpastoraat. In mei 1976 trokken dertien gereformeerde studentenpastores zich terug in de Abdij Sion bij Deventer voor een mini-conferentie. Daar is een verslag van gemaakt in de serie Ter Sprake van uitgeverij Meinema onder de titel 'Eerlijk voor Elkaar'. In de inleiding lezen we dat het ging over 'Praten over het werk dat zo na aan het hart ligt: jonge mensen in hun geheel eigen (studie-) situatie. Als pastores op elkaar betrokken zijn. Aandacht voor elkaar. Waar sta je zelf? Hoe pak je het werk aan? Wat betekent je werk voor de kerk en de kerk voor je werk?'

Wat opvalt in deze brochure, als je al de verhalen van de dertien pastores doorleest, en voor een niet-theoloog moet ik zeggen: doorploegt, is dat het eigenlijk helemaal niet gaat over de aanpak van het werk. Het woord 'student' komt niet of nauwelijks voor in de brochure. Waar de verhalen eigenlijk allemaal over gaan, is wat ik zou willen benoemen als 'theologische motivatie'. Blijkbaar hadden de pastores er behoefte aan om met elkaar te delen 'waarom ze het werk deden', wat hun motivatie was en – niet onbelangrijk in die tijd- hoe ze zich moesten verhouden tot de heersende theologie in de kerk. Duidelijk is dat men met een zekere afstand keek naar de veronderstelde conservatieve gedachtegang binnen de gereformeerde kerk van die tijd. Dat had alles te maken met de gereformeerde synode, die de opvattingen van studentenpredikant Herman Wiersinga over de verzoening met het lijden had veroordeeld. Trouw – columnist Bert Klei schreef er een luimig stukje over en beweerde dat de hele conferentie zelfs was belegd vanwege steun aan collega Wiersinga. In ieder geval, er was een zeker gevoel van afstand van de studentenpastores tot de reguliere kerken en men eiste de ruimte op om er afwijkende meningen op na te houden. Zelf zou ik er ook aan toe willen voegen dat de studentenpastores er blijkbaar behoefte aan hadden dat ze au sérieux genomen wilden worden. Daar kom ik later nog op terug.

In ieder geval, dertien gereformeerde studentenpastores in 1976, dat betekent dus dat er in alle studentensteden gereformeerde pastores rondliepen, en dat er geld voor was. En dan heb ik het nog niet eens over de hervormde studentenpastores, om nog maar te zwijgen over de rooms-katholieken. Studentenpastoraat was dus een breed – en breed gedragen – fenomeen. Ik maak nu even een uitstapje naar het heden. Ik citeer even wat uitspraken zo hier en daar, over de algemene kennis van bijbel, kerk en religie heden ten dage. In een interview in NRC Handelsblad van 19 april 2019 stelt de 72-jarige acteur Hugo Koolschijn, die overigens extreem bevindelijk was opgevoed omdat zijn vader 'Paauweaan' was, aanhanger van de dominee die bekend is geworden door de roman van Jan Siebelink; dat 'mensen analfabeet zijn op het gebied van godsdienst.' Trouw – redacteur Marije van Beek beklagt zich op 12 juli 2019 in haar krant erover 'dat kennis over religie langzaam uit de samenleving verdwijnt,' en dat vindt ze heel treurig. Joost Röselaers, remonstrants predikant in Amsterdam Vrijburg, stelt op 31 augustus 2019, ook weer in NRC dat de gemiddelde Nederlander geen idee heeft waar het over gaat in de Bijbelverhalen. 'Het is jammer', aldus Röselaers, 'dat de kerk hier zo'n sektarisch imago heeft.' En dan, tot slot nog even de actualiteit. Welke Nederlander weet

nog dat de dit weekend overleden acteur Aart Staartjes zijn carrière ooit is begonnen met het voordragen van Bijbelverhalen op de televisie met de serie 'Woord voor Woord?'

Ieder van u zal ook zo z'n voorbeelden hebben, en ook al zal het met name een verschijnsel zijn van de Randstad, ik vertel u niets nieuws wanneer ik u zeg dat Nederland vandaag de dag een gesecculariseerd land is. En dan, terug naar bijvoorbeeld 1976 toen dertien gereformeerde studentenpastores bij elkaar kwamen om elkaar langs de theologische meetlat te leggen. In 1980 werd in de Van Eeghenstraat het pand VE'90 geopend, het thuishonk van het protestantse studentenpastoraat. In een bomvolle zaal hield de beroemde Duitse theologe Dorothee Sölle een hartstochtelijk, ik zou willen zeggen, politiek theologisch betoog. Ik was zelf actief in dat studentenpastoraat, en ik kan u zeggen: het was een bruisend gebeuren. Wie op een doordeweekse avond aanbelde bij dat pand aan de rand van het Vondelpark kon deelnemen aan diverse gespreksgroepen, er werd muziek gemaakt, er liepen altijd wel een paar studentenpastores rond, ook katholieke, zoals Pater van Kilsdonk, er waren eetgroepen en er werd natuurlijk bier gedronken. Ook werd er ruimhartig gelegenheid gegeven aan andere groepen om samen te komen. Ik noem bijvoorbeeld de 'Open House' avonden van dominee Hofman op vrijdagavond, waar buitenlandse studenten uit met name de derde wereld met elkaar in discussie gingen. Of de keuken die gebruikt werd in het weekend door de syrisch-orthodoxe vluchtelingen uit Turkije om te koken toen zij zich in het voorjaar van 1981 in de kapel van de VU verschanst hadden tegen uitzetting. In het weekend was de mensa immers gesloten. En dan waren er natuurlijk ook nog de randfiguren, onder wie de legendarische korsakov-patient Niels Scheps, die ook vaak in de Keizersgrachtkerk werd gesignaleerd. Hoe dan ook, je kunt je het nauwelijks meer voorstellen. Studenten, door de eeuwen heen toch altijd beschouwd als een kritische groep, waren in groten getale bezig met geloof, kerk en samenleving.

Hoe is het zo gekomen en, hoe is het dan, in zekere zin tot een einde gekomen? Wanneer we ons beperken tot Amsterdam, dan zien we als eerste langzaam maar zeker het geworstel van de plaatselijke kerken met de student. Volgens ook nu weer Bert Klei in dagblad Trouw, wisten de Amsterdamse kerken zich aanvankelijk met al die studenten geen raad en daarnaast was er ook nog de simpele vraag: hoe moet je al die studenten bereiken? Dus ontstond de discussie: moet er een apart studentenpastoraat komen, of horen studenten gewoon in hun eigen wijkkerk ter kerke te gaan? Langzaam maar zeker werd de vraag beantwoord met een ja, studenten zijn een aparte groep en er dient een apart studentenpastoraat te komen. In de jaren '50 was dominee S.J. Popma de eerste studentenpredikant, voor zowel VU- als GU-studenten, maar hij kreeg al snel versterking in de persoon van dominee Hessels Mulder, die zich geheel aan de VU student zou gaan wijden. De VU en de GU, de Gemeente Universiteit, zoals de huidige Universiteit van Amsterdam toen heette, daar ging het om, maar er was natuurlijk verschil in aanpak. Want van de ongeveer 1800 VU-studenten waren er 1500 gereformeerd, en die gingen ook allemaal, op een enkele uitzondering na, naar de kerk, dus Hessels Mulder had zijn handen vol. Er was nog geen sprake van kerkverlating en secularisatie waarmee de latere collega's te maken kregen en daardoor was het werk van een studentenpredikant zeer intensief. Op vier middagen en avonden in de week waren er zo'n twee of drie catechesegroepen op verschillende plaatsen in de stad. Soms werd zelfs het

Concertgebouw afgehuurd. Maar dat waren dus de VU studenten. In 1955 werd dominee Popma opgevolgd door een zekere Harry Kuitert, toen nog dominee in Scharendijke, op Schouwen – Duiveland, die als taak kreeg zich vooral te richten op de GU studenten. Kuitert ging voortvarend aan de slag, en had het er in het begin knap moeilijk mee. ‘Hij is te jong voor het studentenpredikantschap,’ hoorde hij achter zijn rug fluisteren en Popma gaf hem als raad mee: ‘Je moet zwemmen jongen, zwemmen, en maar zien waar je uitkomt.’ Een belangrijk formeel verschil tussen het werk van Hessels Mulder en Kuitert was dat Kuitert alle studenten van de GU onder zijn hoede kreeg. Dat wil zeggen: het aantal gereformeerde studenten aan de GU was natuurlijk maar een handjevol, maar evangelisatie onder niet-gereformeerde studenten was ook een belangrijke opdracht. En dat aan een universiteit die nou niet bepaald ontvankelijk was voor protestantse zendingsdrang en in een tijd waarin de veranderingen in de studentenwereld niet los gezien kunnen worden van de veranderingen in de samenleving. Kuitert heeft zichzelf altijd gezien als een soort verbindingsofficier tussen de kerk en de buitengebieden. Maar er was ook nog iets anders. Kuitert had zijn handen vol aan het studentenpastoraat en dan was hij ook nog ‘ns hoofd van een gezin met opgroeiende kinderen. Het feit dat hij ertoe besloot om te gaan promoveren, was volgens zijn biograaf Gert Peelen niet zozeer ingegeven ‘door een onstuitbare dorst naar wetenschappelijke kennis,’ maar had eerder een praktisch doel. Ik citeer: ‘Een proefschrift schrijven is een welbewuste poging om aan het gevaar te ontsnappen dat studenten, die dag in dag uit met hoogleraren verkeren, neerkijken op zo’n domineetje dat niet eens gepromoveerd is. Zonder doctorstitel heb je eigenlijk geen entree aan de universiteit.’ Wat de motivatie ook geweest moge zijn, naast Kuitert kennen we natuurlijk bijvoorbeeld ook Herman Wiersinga die promoveerde op de verzoening met het lijden en een bijzondere vermelding verdient Dick Tieleman, studentenpastor te Groningen die in 1984 promoveerde op het onderwerp studentenpastoraat. Verkeren in de wereld van de wetenschap, dat betekende dus dat je mee moest kunnen praten. Maar er speelt dus ook het gevoel mee dat studentenpredikanten blijkbaar een beetje bang waren om niet au sérieux genomen te worden. Toen dominee Hessels Mulder in 1971 met emeritaat ging, was Syb de Lange, predikant te Deventer, de beoogde opvolger. Kuitert was tegen die benoeming, omdat hij van mening was dat Syb de Lange te weinig statuur zou hebben. Syb de Lange was destijds in de jaren ‘50 wél – naar eigen zeggen met moeite - geslaagd voor zijn kandidaatsexamen, en mocht dus dominee zijn, maar was niet verder gegaan om zijn doctoraal te behalen, overigens ook om de bekende redenen: een jong gezin en er moest brood op de plank. Overigens is Syb de Lange het wel geworden (gelukkig maar, maar dat is een privé opmerking), en Kuitert was geen lid van de beroepingscommissie en had dus geen formele beslissingsbevoegdheid in deze. Maar duidelijk is dus wel, wanneer we weer dat symposium uit 1976 in herinnering brengen, dat de heren studentenpredikanten – de dames kwamen pas later – graag op wetenschappelijk niveau met elkaar en de studenten wensten te discussiëren en au sérieux genomen wilden worden. En voor sommige studentenpredikanten bleek het studentenpredikantschap dus een opstapje naar het hoogleraarschap: Harry Kuitert natuurlijk, maar bij de hervormden noem ik Karel Deurloo en Sonny Hof. Om dit thema af te sluiten: toen Syb de Lange in 1971 werd uitgenodigd door professor Sizoo van het College van Bestuur van de VU om kennis te maken, moest Syb de Lange afzeggen. Dat werd, aldus Syb de Lange, hoog opgenomen. In de eigen woorden van

De Lange: 'Zo'n domineetje uit Deventer en dan niet komen opdraven bij het CvB, dat kon natuurlijk niet.'

Waar de breuklijn precies loopt is moeilijk aan te geven, maar toen de Nederlandse maatschappij ging kantelen en waar de universiteiten te maken kregen met opstandige studenten uit de jaren '60 die meer inspraak eisten – denk aan de Maagdenhuisbezetting van 1969 in Amsterdam en de 'Karl Marx universiteit' in Tilburg – daar konden de dominees niet achterblijven. De vraag is natuurlijk wie wie beïnvloedde, en in welke mate. Waar begon het te kantelen in de wereld van de kerken, en in het bijzonder de wereld van het studentenpastoraat? Het is te makkelijk om het af te doen als een soort virus dat op een gegeven moment ook de studentenpastores besmette. Het verdient meer studie, maar de wereldpolitiek, 'Vietnam' bijvoorbeeld, was een belangrijke factor, maar ook de erfenis van de Tweede Wereldoorlog, en de invloed en studie van theologen als Karl Barth en Dietrich Bonhoeffer.

In ieder geval, dat ook studentenpredikanten zich lieten beïnvloeden door 'links' lijkt geen twijfel, en de eerste naam die bij mij opkomt is Lodewijk Ringnalda met zijn Oost-Europa projecten. Ringnalda was van 1963 tot zijn emeritaat in 1989 studentenpredikant aan de VU. Tijdens zijn werk als studentenpredikant ontwikkelde hij zich tot de 'meest linkse studentendominee,' althans zo stond hij bekend. Hij werd actief lid van de Christenen voor het Socialisme, adviseur van de actiegroep Stop de Neutronenbom! en was voorzitter van de Nederlandse afdeling van de Christelijke (Praagse) Vredesconferentie en wekte daarmee ook de belangstelling van de Binnenlandse Veiligheidsdienst. Tijdens de hoogtijdagen van het studentenpastoraat, in de jaren '70 en '80, organiseerde en leidde hij veel reizen naar (het toen communistische) Oost-Europa. Ringnalda was vanwege zijn linkse activiteiten behoorlijk beeldbepalend. Het idee dat het studentenpastoraat in die jaren echter geheel gevallen was voor het marxisme is in mijn beleving niet terecht, omdat er binnen het studentenpastoraat en bij de pastores onderling wel degelijk discussie was. Zo was er ooit bijvoorbeeld sprake van het feit dat men de communistische schrijver Theun de Vries wilde uitnodigen. Maar omdat de hervormde studentepastor Ype Bekker hem nogal 'onbuigzaam' vond ging de uitnodiging niet door. Het 'linkse beeld' was en bleef in ieder geval hardnekkig, en niet helemaal ten onrechte.

De alom gerespecteerde VU historicus Van Deursen schrijft in 'Een hoeksteen in het verzuild bestel,' het boek dat hij schreef ter gelegenheid van het 125-jarig bestaan van de VU in 2005: 'Zo krijgen we in het voorbijgaan nog een andere overeenkomst te zien tussen studentenpastoraat en studentenbeweging: beide waren volstrekt humorloos. Humor komt nu eenmaal voort uit het gevoel voor betrekkelijkheid, en daar plegen revolutionairen zich niet aan te bezondigen. Voor deze dominees (Van Deursen gebruikt dus het woord dominees als meervoud) is het alles bloedige ernst. Van Deursen citeert Ringnalda die in 1969 schrijft: 'In de Verenigde Staten is de universiteit een verlengstuk van het grootkapitaal. In Nederland ook? Ik dacht in toenemende mate.'

Nu kende ik wijlen professor Van Deursen een beetje, en de zuinige en nogal afstandelijke wijze om het studentenpastoraat te beschrijven typeert de man die altijd in een grijs pak met grijze stropdas gekleed ging, maar hij baseerde zich enkel en alleen op wat hij – blijkbaar- in

de gedrukte media tegenkwam. Ook de kerken maakten zich zorgen. Professor Jo Verkuyl, hoogleraar missiologie en evangelistiek aan de VU, en boegbeeld van de gereformeerden, schreef in 1979 het boekje 'Er zijn grenzen. Bijdrage tot beantwoording van de vraag naar de verenigbaarheid van het CPN-lidmaatschap en de dienst aan het christelijk onderwijs'. Het boekje beperkte zich niet alleen tot het hoger onderwijs, maar duidelijk was dat Verkuyl zich wel grote zorgen maakte over de invloed van het marxisme, bijvoorbeeld aan de VU. Verkuyl schrijft, wanneer het expliciet gaat over de beweging Christenen voor het Socialisme: 'Mijn conclusie is, dat de term Christenen voor het Socialisme een *misleidende* term is. Men gebruikt de term "socialisme" als passe-partout, maar vele kernleden bedoelen in woord, geschrift en daad: "Christenen voor het Communisme." Als men dat bedoelt moet men het ook zeggen. Het gevolg van deze misleiding is, dat sommige theologische studenten meegezogen worden en geen onderscheid meer maken tussen socialisme en communisme en meedoen aan een strategie, waarin Evangelische kritiek op de ideologie en praxis van de communistische wereldbeweging taboe is geworden'.

In een artikel in Via Via van december 1979, het bulletin van het Amsterdams Studentenpastoraat, slaat Lodewijk Ringnalda terug. Hij schrijft ondermeer: 'Verkuyl maakt een kardinale fout als hij het principiële verschil tussen links en rechts totalitarisme niet onderkent. Rechts in haar totalitaire aspiraties beroept zich altijd op God, op de Voorzienigheid en draagt dan ook altijd een pseudo-religieus gewaad: Somoza, Hitler, Vorster en allen die in Naam van God aan medemensen lasten opleggen en hem buitensluiten. Links beroept zich nooit op God. Tegen rechts – totalitaire machten moet gestreden worden met religieuze argumenten. Tegen links-totalitaire machten kan en mag alleen met zakelijke argumenten gestreden worden.'

Tjongejonge, waar hadden ze het over, je kunt je het nauwelijks meer voorstellen, maar inderdaad, het was bloedige ernst. Het waren de jaren van de strijd tegen de kernraketten en Stop de Neutronenbom! De Muur in Berlijn viel pas in 1989. De rede van Dorothee Sölle ter gelegenheid van de opening van VE'90 in 1980 begon met de volgende openingszinnen: 'Ik ben gevraagd om hier te spreken over de vraag wat christelijk geloof te maken heeft met de wapenwedloop; wat de wapenwedloop betekent voor het christelijk geloof en hoe, naar ik hoop ook omgekeerd, geloof zich laat gelden tegenover de militarisering van de samenleving.' In haar rede verbindt Sölle de gigantische kapitalen verslindende wapenwedloop met de enorme armoede in de derde wereld en maakt duidelijk dat een christen geroepen is tot de strijd voor gerechtigheid. In de tijd dat het IKV, het Interkerkelijk Vredesberaad haar enorme demonstraties organiseerde en er een bloeiende IKV-werkgroep was bij het studentenpastoraat, viel deze rede in goede aarde. Maar er was meer.

Ja, het studentenpastoraat sloot aan bij de maatschappelijke ontwikkelingen van die tijd, maar dat betekende niet alleen nadenken over de wapenwedloop, kernenergie en meedoen aan demonstraties. In de jaren '60 en '70 gingen veel deuren en luiken in de kerk voorzichtig open, en dat betekende ook dat veel mensen uit de kast konden komen. In 1960 verscheen er nog een boekje voor het protestantse volksdeel onder de titel 'De homoseksuele naaste' waarin de psychiater Zeegers nog doodleuk stelt dat we onderscheid moeten maken tussen de homoseksualiteit als zodanig, maar dat 'het praktiseren' niet aan de orde is. Ook heeft hij het

over het 'aanmoedigen van heteroseksuele gevoelens' bij adolescenten met homoseksuele neigingen. In ieder geval, hoe snel kon het daarna gaan. Syb de Lange, sinds 1971 studentenpastor, die in die jaren zelf op een gegeven moment uit de kast kwam, leidde jarenlang gespreksgroepen over homoseksualiteit, eerst in zijn kamer op de VU en later in VE'90. Ook dienen we de Vlaamse pastor Joseph Doucé te noemen, die toen al actief was met transgenders en later een centrum voor sexuele minderheden in Parijs leidde, het 'Centre du Christ Libérateur' totdat hij op raadselachtige en, voor zover mij bekend onopgehelderde wijze werd vermoord in 1990. De vermoedens van deze moord wijzen in de richting van de Franse geheime dienst.

Er valt nog heel veel te vertellen, maar ik dien aan de tijd te denken. Ik noem nog de reizen naar Taizé, de culturele activiteiten van bijvoorbeeld Syb de Lange en niet te vergeten de diaconaatgroep, waarin ikzelf actief was. Tot slot: de student, daar ging het toch om? Hoe kwam hij bij het studentendoraat, of kwam het studentendoraat bij hem of bij haar? Allebei. In de jaren '60, maar ook de jaren '70 nog was het gebruikelijk dat de dominees de kaartenbakken doorploegden en op bezoek gingen bij de studenten. Ze werden niet altijd met open armen ontvangen, want zeker in de jaren '70 ging het hard met de kerkverlating. Maar ook zochten veel studenten het studentendoraat gewoon op. Men wilde wel eens aan een gesprekskring deelnemen of men zocht eerst een studentepredikant op voor een gesprek over geloof of men wilde een probleem bespreken. Want laten we dat laatste vooral niet vergeten: veel studenten zagen de studentepredikant als gesprekspartner bij levensvragen. Over het teruglopen van het studentendoraat kan ik vooralsnog alleen in algemene termen spreken. Het had natuurlijk te maken met de secularisatie als zodanig, maar ook met het feit dat de student veel minder ruim in z'n tijd zat qua studie. Ikzelf behoor nog tot de generatie die honderd jaar over z'n studie kon doen, al moet ik dan wel zeggen dat ik er altijd naast gewerkt heb. Ook, door het teruglopen van de kerkleden kwam er natuurlijk steeds minder geld binnen, dus ook minder geld voor zoiets als het studentendoraat. Met het sluiten van VE'90 kwam er misschien een einde aan de bloeiperiode van het studentendoraat, maar het betekende zeker niet het definitieve einde. Over de toekomst doe ik geen uitspraken, dat kunnen anderen wellicht beter doen, maar één ding is zeker: het studentendoraat in Amsterdam was een bloeiend fenomeen en dat hoop ik met deze lezing duidelijk te hebben gemaakt. Voor een goed beeld moeten nog veel zaken nader worden onderzocht, maar ik kan u zeggen dat ik zelf bezig ben met die studie, en dus zien wij elkaar nog wel eens een andere keer. Ik dank u voor uw aandacht.